

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет культури і мистецтв
Кафедра образотворчого мистецтва і дизайну**

**ВИКОНАННЯ СКУЛЬПТУРНОЇ КОМПОЗИЦІЇ
В ТЕХНІЦІ ПАП'Є-МАШЕ**

Кваліфікаційна робота

Пояснювальна записка

На здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 13-421 групи

Спеціальності: 023 Образотворче

мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація

Освітньо-професійної програми

Образотворче мистецтво, декоративне
мистецтво, реставрація

Павлішина Анастасія Геннадіївна

Науковий керівник: к.мист., ст.викл,
Гуляєва О. В.

Рецензент: к.п.н., доцент Пильник Р. О.

Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історія та розвиток техніки пап'є-маше.....	5
РОЗДІЛ 2. Етапи виконання скульптурної композиції.....	12
ВИСНОВКИ	15
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	17
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Техніка пап'є-маше сьогодні набуває популярності завдяки своїй екологічності та творчим можливостям. Сучасні художники створюють скульптури, що привертають увагу глядачів нестандартним рішенням та яскравістю образів.

Серед художників, які активно використовують пап'є-маше, вирізняються Сара Кокс, Стівен Хансен та Вінсент Фектро. Вони у своїх роботах показали як можна використати папір для створення оригінальних скульптур, в яких вміло можна поєднати декоративність, експеримент, оригінальну ідею та емоційний зміст. Їхній творчий підхід демонструє гнучкість техніки пап'є-маше й її потенціал для вираження індивідуального стилю, соціального висловлювання та художнього дослідження форми.

Вибір пап'є-маше для нашого проєкту зумовлений його унікальними можливостями. Ця техніка дозволяє експериментувати з формою та фактурою, використовуючи доступні й екологічно безпечні матеріали. Вона дає змогу створювати як реалістичні, так і фантазійні образи, розширюючи межі традиційного мистецтва. На сьогоднішній день пап'є-маше залишається актуальним і сучасним засобом художнього самовираження. Таким чином, темою нашого кваліфікаційного проєкту ми обрали: «Виконання скульптурної композиції в техніці пап'є-маше».

Мета дослідження створити скульптурну композицію у техніці пап'є-маше.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

- дослідити літературні та мистецькі джерела, пов'язані з темою кваліфікаційної роботи;
- розглянути історію розвитку техніки пап'є-маше та її застосування в мистецтві;

- проаналізувати роботи відомих сучасних митців, що працюють в техніці пап'є-маше;
- виокремити основні етапи створення скульптурної композиції;
- створити скульптурну композицію в обраній техніці.

Об'єкт дослідження: сучасна скульптурна композиція в техніці пап'є-маше.

Предмет дослідження: є процес створення скульптурної композиції в техніці пап'є-маше.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених задач були використанні загально-наукові методи, серед яких: історико-культурний, методи аналізу та синтезу; для створення роботи використовувалися методи: образного аналізу, порівняння, образне узагальнення, семантичний аналіз, композиційний аналіз, екологічний підхід та технічний аналіз.

Структура роботи: кваліфікаційний проєкт складається з практичної частини та пояснювальної записки, що включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ТА РОЗВИТОК ТЕХНІКИ ПАП'Є-МАШЕ

Слово “пап'є-маше” походить з французької назви фр. "жований папір"). Вважається, що мистецтво пап'є-маше зародилося у Франції, проте це не зовсім так. Виробів з пап'є-маше у Франції не було до самої середини XVII століття, а батьківщиною цього виду мистецтва є Китай, де був винайдений папір. Під час археологічних досліджень на території Стародавнього Китаю були знайдені шоломи, виготовлені з використанням техніки пап'є-маше, що датуються періодом від 202 до 220 років до н. е. Згодом ця технологія поширилася на Японію та Персію, де її застосовували для виготовлення масок для ритуальних церемоній. Лише в 70-х роках XVII століття метод пап'є-маше став відомий на міжнародному рівні, включаючи Францію. У 1740 році в цій країні почалося виробництво лакованих виробів з пап'є-маше, натхнених японськими зразками. Цей бізнес виявився дуже успішним, що призвело до розробки нових клейових складів та технологій, завдяки яким продукти стали настільки міцними, як дерево. Найчастіше техніку пап'є-маше використовували для виготовлення ляльок, і у Франції розпочали їх масове виробництво, що дозволило зробити ці ляльки дуже популярними серед колекціонерів. Технологія пап'є-маше і сьогодні активно використовується в театральному мистецтві для створення декорацій, оскільки ці вироби є легкими і зручними для транспортування по сцені. Крім того, якщо такі вироби не піддаються впливу вологи, вони можуть прослужити багато років [4, с. 108].

Техніка пап'є-маше залишається актуальною і в сучасному світі завдяки своїй універсальності, легкості та можливості створювати різноманітні вироби з високим рівнем деталізації. У сучасному мистецтві вона використовується для виготовлення масок, біжутерії, ляльок, статуеток, сувенірів та іншої продукції. Пап'є-маше активно застосовується в театральному мистецтві для створення легких, але при цьому досить міцних декорацій, що полегшують транспортування і монтаж. Оскільки цей матеріал є екологічно чистим і

доступним, його застосування стає ще більш популярним у виробництві еко-продуктів та ручної роботи [2]. Крім того, пап'є-маше активно використовується для виготовлення предметів інтер'єру, таких як декоративні тарілки, вази, підсвічники, меблеві елементи та інші аксесуари, що додають інтер'єрам індивідуальності та унікальності. Оскільки цей матеріал дозволяє реалізувати будь-які дизайнерські ідеї, він залишається популярним в різних галузях, від мистецтва до комерційного виробництва [4, с. 108].

Одним з цікавих, на нашу думку, митців, що звертаються до техніки пап'є-маше при створенні робіт, є британська художниця Сара Кокс (1980 р.н.). Мисткиня відома своїми яскравими та оригінальними витворами, створеними з використанням перероблених матеріалів. Вона мешкає в Ілфракомбі, графство Девон, Велика Британія, де черпає натхнення з навколишнього морського середовища. Сара Кокс спеціалізується на створенні тривимірних скульптурних композицій, використовуючи пап'є-маше з перероблених матеріалів, які вона знаходить локально. Такий підхід не лише сприяє збереженню довкілля, але й дозволяє знизити витрати на матеріали, що робить її мистецтво доступним для широкої аудиторії. Використання перероблених матеріалів надає її роботам унікальності та підкреслює важливість екологічної свідомості в сучасному мистецтві (Додаток А, іл. А.1.).

Живучи поблизу моря, скульпторка часто звертається до морської тематики у своїх роботах. Вона створює різноманітні скульптури, серед яких птахи, риби, кити, акули, чайки тощо. Окрім морських мешканців, її тематичний діапазон включає зображення їжі, пейзажу та навіть "пап'є-маше таксидермію". Художниця виготовляє настінні тривимірні панелі та окремо стоячі скульптури (Додаток А, іл. А.2.). Усі її роботи розписані акриловими фарбами та покриті лаком, що забезпечує їхню легкість, міцність і довговічність. Такий підхід гарантує, що твори мистецтва зберігають свою якість та естетичний вигляд протягом тривалого часу [10].

Ще одним цікавим скульптором, що працює у техніці пап'є-маше є Стівен Хансен (нар. 1950 році в Такомі, США). Митець має свій унікальний стиль, де техніка пап'є-маше служить не лише матеріалом, а й потужним засобом висловлювання. Хансен спеціалізується на створенні скульптур з пап'є-маше, але використовує також дерево, бронзу та інші матеріали. Роботи майстра відзначаються детальною обробкою, тонким гумором та критичним підходом до зображення повсякденних ситуацій. Він зазначає, що пап'є-маше є швидким та економічним матеріалом, який дозволяє створювати великі форми. Такий вибір матеріалу також підкреслює концепцію Хансена про важливість доступного мистецтва, яке не потребує надмірних витрат.

Скульптури Хансена містять елементи сатири та іронії. Серед відомих робіт Хансена - серія скульптур, які зображають антропоморфних персонажів у комічних або абсурдних ситуаціях. Ці роботи спрямовані на висміювання соціальних норм і стереотипів, спонукаючи глядачів до рефлексії. Однією з таких робіт є «Соняшники, третя версія (Ван Гог)» (Додаток А, іл. А. 3.) - нестандартна інтерпретація від художника, де класика зустрічається з іронією та сюрреалізмом. Центральним елементом твору є не просто соняшники, які відсилають до легендарної серії Ван Гога, а мініатюрна фігура маляра у комбінезоні, що буквально «допрацьовує» квіти просто на полотні. Він стоїть на драбині, ніби виліз із реального світу у світ мистецтва, і зосереджено домальовує одну з квіток. Саме ця деталізація - фарби на одязі, жест, ніби в процесі роботи - надає твору об'єму, гумору та живої енергії. Робота провокує глядача задуматися над питанням: де межа між мистецтвом та життям, і хто насправді творить?

Під час проживання в Каламазу Стівен Хансен створив низку скульптур, які відображають місцеву культуру та середовище. Серед них - рельєфна скульптура "You Are Here" (2011), яка зображує мера Каламазу, що вказує на місто на долоні, з місцевими пам'ятками на задньому плані. Ця робота є

символічним відображенням громади Каламазу та її культурної спадщини (Додаток А, іл. А.4.).

Стівен Хансен є видатним представником сучасного мистецтва пап'є-маше. Основною технічною особливістю його робіт є використання пап'є-маше у поєднанні з високою деталізацією та нестандартним художнім підходом. На відміну від класичних скульптур, роботи Хансена вирізняються легкістю форм, пластичністю та динамікою, які створюють майже анімаційний ефект. Художник часто комбінує тривимірні фігури з площинними фонами, досягаючи ефекту живої сцени, в якій персонажі ніби виходять за межі картини. Ці фігури не статичні - це герої, що перебувають у русі, діалозі, моменти. Його творчість, зокрема пов'язана з Каламазу, яскраво демонструє, як мистецтво може стати мостом між минулим і сучасним. Скульптури наповнені місцевим історичним контекстом, слугують візуальним дослідженням регіональної ідентичності. Цей підхід знаходить несподіване продовження в роботах Вінсента Фектро - іншого майстра сучасної скульптури, чиї експерименти з матеріалами відкривають нові горизонти для всього жанру [11].

Вінсент Фектро є американським художником, що відомий своїми інноваційними роботами у галузі сучасної скульптури. Його творчість активно використовує різноманітні техніки та матеріали, зокрема картон, дерево, папір та інші підручні матеріали. Фектро розробив унікальний підхід до створення абстрактних форм, що дозволяє йому досліджувати взаємодію між простором і матерією. Особливістю його техніки є комбінування мінімалістичних, геометричних форм, що мають простоту і одночасно велику складність на рівні композиції. Митець не використовує традиційні матеріали для скульптур, такі як метал або мармур. Натомість він вважає, що більш доступні та прості матеріали можуть бути не менш виразними та ефективними у створенні художніх образів. Він часто працює з картоном, що дає можливість легко змінювати форми та взаємодії між об'ємами, а також з деревом і

папером, що додає скульптурі текстурованість і натуралістичність. Фектро використовує ці матеріали таким чином, що вони здаються елегантними, навіть якщо їх форма здається первісною чи примітивною.

Його скульптури є результатом довготривалого процесу, у якому основну роль відіграє композиція. Фектро працює над кожним елементом окремо, виготовляючи його вручну, після чого об'єднує різні частини, створюючи складну, але водночас просту композицію. У своїй роботі він акцентує на дослідженні взаємодії між різними поверхнями, що надає його творам відчуття руху, що вражає глядача своєю динамічністю. Зазначено, що кожен елемент у його композиціях є ретельно продуманим, і навіть якщо в загальному вигляді скульптура може здаватися спрощеною чи навіть грубою, кожна її деталь має свої функціональні та естетичні характеристики. Ось чому його роботи вражають своєю органічною цілісністю, де кожна частина виправдовує своє місце в загальній композиції (Додаток А, іл. А.6.).

Скульптури Фектро часто створюються на основі чіткої структури, яка ґрунтується на геометрії, але водночас ці роботи не позбавлені експериментальних елементів. Часто він застосовує принципи мінімалізму в роботі, в основі яких лежить ідея максимальної економії засобів виразності. Але не дивлячись на використання простих матеріалів, художник має на меті передати глибокі емоційні та концептуальні смисли, які можуть бути прочитані лише через уважний аналіз і взаємодію з об'єктом.

Техніка роботи Вінсента Фектро вимагає великої уваги до деталей та високого рівня технічної майстерності. Він використовує традиційні методи обробки матеріалів (різьблення, клеєння, склеювання) в поєднанні з новими підходами. Скульптури виготовляються вручну, що дозволяє художнику створювати неповторні, органічні форми. Він також активно експериментує з масштабами своїх робіт. Окремі об'єкти можуть бути відносно невеликими за розміром, але в їх спільній взаємодії утворюються об'ємні інсталяції, які дають

глядачу можливість взаємодіяти з ними не лише з точки зору зорового сприйняття, але й фізично [12].

Одна з характерних скульптур Вінсента Фектро під назвою «Сходи» вирізняється складною, майже архітектурною формою, що балансує між абстракцією та відчуттям тілесності. Вона виконана в глибокому рожево-чорному кольорі, який підкреслює емоційну напругу та формує специфічну атмосферу - ніби об'єкт одночасно присутній у фізичному просторі й у внутрішньому світі переживань. Форма скульптури нагадує розгорнуту оболонку, ніби уламок чогось більшого, залишок архітектури або фрагмент внутрішнього ландшафту. Порожнини, вигини, заглиблення та гострі кути створюють динамічну гру світла і тіні, що надає об'єкту відчуття постійного руху, незважаючи на його статичність. Скульптура провокує на фізичне і психологічне сприйняття, змушуючи глядача шукати зміст у незвичних формах, а не в ілюстративності. Загалом, ця робота є прикладом того, як сучасна скульптура може існувати між простором і емоцією, об'єднуючи тілесне і абстрактне, матеріальне і внутрішнє (Додаток А, іл. А.5.).

Використання доступних матеріалів, таких як картон, папір і дерево, дозволяє художнику створювати великі об'єми скульптур, не обмежуючи свою творчість обтяжливими умовами роботи з важкими або дорогими матеріалами. Це також додає його роботам певної легкості та динамічності, що контрастує з іншими, більш традиційними скульптурами, що можуть здатися більш тяжкими та масивними.

Відзначення важливості скульптури Вінсента Фектро полягає в тому, що він поєднує традиційні техніки з інноваційними підходами до використання матеріалів. Тому його роботи є актуальними в контексті сучасного мистецтва, вони відкривають нові можливості для вираження творчих ідей і піднімають важливі питання про сприйняття та взаємодію з простором і матерією в художній практиці [12].

Отже, техніка “пап'є-маше” не лише зберігає своє значення, а й відкриває нові горизонти в сучасному мистецтві. Її пластичність і доступність дозволяють художникам експериментувати з формою, змістом і матеріалами. Завдяки митцям, як-от Сара Кокс, Стівен Хансен та Вінсент Фектро, пап'є-маше перетворюється з традиційної ремісничої техніки на засіб виразного художнього висловлювання. Вона впевнено займає своє місце у сфері інсталяцій, декору та арт-об'єктів, поєднуючи естетику, функціональність і концептуальність.

РОЗДІЛ 2

ЕТАПИ ВИКОНАННЯ СКУЛЬПТУРНОЇ КОМПОЗИЦІЇ

Сучасне мистецтво активно переосмислює традиційні техніки, поєднуючи їх із новими матеріалами та концепціями. У цьому контексті пап'є-маше є надзвичайно гнучкою технікою, що дозволяє створювати як об'ємні, так і рельєфні скульптури з багат шаровою структурою та деталізованою поверхнею. В нашій творчій роботі використано пап'є-маше як засіб створення сучасного барельєфа, що поєднує традиційні українські символи та сучасний підхід до матеріалів.

Запропонована скульптурна композиція будується за принципом трирівневої структури, подібної до композиції Збруцького ідола:

Верхній світ (божественне начало) - символізує духовність, сакральність та зв'язок із небесними силами. Головним символом цього рівня є птах, що уособлює свободу, натхнення та небесний захист. У різних традиціях птах асоціюється з мудрістю, душею, що прагне до висот, і божественним благословенням [8].

Середній світ (людський світ) - втілює земне життя, гармонію людини і природи. Основним елементом цього рівня є фігури народу, що символізують єдність, спільність та взаємодопомогу [5]. Вони підкреслюють важливість зв'язку між поколіннями, традиціями та культурною спадщиною.

Нижній світ (коріння, зв'язок із предками) - відображає історичну пам'ять, традиційність та єднання поколінь [6]. Цей рівень символізується корінням та орнаментальними мотивами, що вказують на нерозривний зв'язок сучасності з минулим [9].

Етапи створення барельєфу. Відмінністю нашої роботи від класичних технік є використання не традиційного паперу та клею, а вже готових матеріалів, які є вторинною сировиною. Це не лише додає композиції концептуального звучання (переосмислення матеріалу та надання йому нового життя), а й підкреслює сучасний екологічний підхід у мистецтві.

Існують два основні методи виготовлення виробів у техніці пап'є-маше. Перший передбачає використання спеціальної пластичної маси, що формується з подрібненої паперової сировини, наповнювачів та клейових компонентів. Існує багато варіацій складу такої маси, проте ключовими складовими залишаються волокниста паперова основа, зв'язувальні речовини та зміцнювальні домішки [1].

Другий метод, який є більш спрощеним, базується на пошаровому наклеюванні шматочків паперу на попередньо підготовлену форму. Незважаючи на простоту цього процесу, він дозволяє створювати міцні, довговічні та естетично привабливі вироби. Як основа для формування скульптури можуть використовуватися глина, гіпс, пластилін або готові об'ємні об'єкти [3]. Ми звернулися до першого методу при створенні нашого барельєфу.

Перед початком виклеювання необхідно було підготувати клейову основу (клейстер або спеціальний клей) та відповідний папір. Хоча існує широкий вибір паперових матеріалів, для цієї техніки придатні лише непроклеєні сорти, зокрема газетний та обгортковий папір, оскільки вони добре вбирають вологу, рівномірно склеюються та забезпечують якісне зчеплення з ґрунтовими та фарбувальними покриттями. Для оптимального контролю процесу рекомендується використовувати папір двох контрастних відтінків.

Щоб полегшити відділення паперового шару від форми після висихання, її поверхню попередньо треба покрити вазеліном, олією або кремом. Перший шар паперу можна наклеювати у зволоженому стані, а наступні - з використанням клею чи клейстеру. Оптимальна товщина конструкції досягається шляхом нанесення 6-8 шарів паперу, а для великих виробів їхня кількість може збільшуватися до 12. Під час роботи кожен новий шматочок паперу щільно пригладжується до форми, а його краї злегка перекривають попередні елементи, щоб забезпечити цілісність структури. Особливу увагу

слід приділяти місцям заокруглень, де рекомендується використовувати дрібніші шматки паперу для уникнення зморшок та складок [7].

Процес сушіння виробу має відбуватися в теплому, добре вентильованому приміщенні, проте без впливу надмірного тепла, оскільки це може призвести до деформації або розтріскування шарів. Готовність визначається за механічними характеристиками: висушена конструкція не повинна прогинатися під натиском пальців, а при постукуванні має видавати дзвінкий, а не глухий звук.

Після завершення сушіння виріб обережно знімають із форми. Якщо відділення неможливе, конструкцію розрізають на дві частини, які згодом з'єднують смужкою паперу. Фінальна обробка передбачає ґрунтування поверхні водоемульсійною фарбою або іншими покривними матеріалами, подальше шліфування дрібнозернистим наждачним папером і нанесення декоративного забарвлення [1].

Таким чином, процес створення барельєфу у техніці пап'є-маше охоплює кілька послідовних етапів - від ескізування до деталізації. У межах даної кваліфікаційної роботи підготовка форми здійснювалася традиційним способом - через пошарове наклеювання паперу. Робота в матеріалі починається з формування великих мас, після чого поступово переходять до деталізації, опрацьовуючи складні елементи та текстури. Завершальний етап - це деталізація форми та шліфування, які надають барельєфу цілісності та виразності, підкреслюючи його об'єм і композиційну завершеність.

ВИСНОВКИ

Техніка пап'є-маше, завдяки своїй пластичності та доступності, демонструє чудові можливості для художників, які прагнуть експериментувати з формою, матеріалами та змістом у сучасному мистецтві. Цей традиційний ремісницький метод, через використання вторинних матеріалів, набуває нового художнього значення, що дозволяє митцям створювати не лише декоративні елементи, але й глибокі концептуальні твори. У контексті створення барельєфу в техніці пап'є-маше цей матеріал стає потужним засобом виразного самовираження, який сприяє розвитку сучасного художнього мовлення.

Процес створення барельєфу у техніці пап'є-маше включає кілька ключових етапів, від розробки ескізу до фінального шліфування. Кожен етап роботи вимагає детального опрацювання форм та текстур, що дає можливість художникові зберегти композиційну цілісність та виразність. Традиційне пошарове наклеювання паперу дозволяє поступово формувати об'єм, при цьому створюючи великий простір для деталізації та втілення складних елементів, що підкреслюють унікальність барельєфу.

Важливим аспектом є використання вторинної сировини, що підкреслює екологічну свідомість митця та додає роботі концептуальної глибини. Це свідчить не тільки про актуальність екологічних питань, але й про інтерпретацію функціональних побутових матеріалів в контексті сучасного мистецтва. Переосмислення їх значення дозволяє створювати твори, які не тільки є естетично завершеними, а й несли в собі глибокий соціальний та екологічний меседж.

Поєднання традиційних елементів української культури з сучасними художніми прийомами надає роботі багаторівневу символіку. Образи птаха, людських фігур та коріння органічно поєднуються в композицію, яка виражає єдність поколінь, гармонію з природою та прагнення до духовного зростання.

Це підтверджує, що пап'є-маше, як техніка, є надзвичайно гнучким та багатофункціональним інструментом для створення сучасних мистецьких творів, що поєднують історичні мотиви з новітніми тенденціями.

Отже, створення барельєфу у техніці пап'є-маше дозволяє розкрити багатогранність матеріалу, який слугує не лише для створення естетичних форм, а й для реалізації концептуальних ідей. Завдяки такому підходу до техніки митці здатні поєднувати традицію з інновацією, надаючи своїм творам нове значення в контексті сучасного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безсмертна О. П. Пап'є-маше майстер клас. 31.03.2012. URL: <https://ibud.ua/ua/post/pape-mashe-master-klass-100876>
2. Боярська-Хоменко А.В., Твердохліб Т.С., Прокопенко І.А., Чеботова Я.В. Візуальне мистецтво як засіб профілактики та подолання емоційного вигорання педагогів : методичні рекомендації до проведення семінару-практикуму за ред. І.А. Прокопенка ; рец. Ю.Д. Бойчук, І.І. Дорожко ; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. - Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2019. 52 с. URL: <https://surl.li/vdcfti>
3. Виготовлення іграшок за технологією пап'є-маше. URL: <https://surli.cc/wlplgj>
4. Колесник Н. Є., Піддубна О. М. Художньо-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : монографія. Житомир : Полісся, 2017. 244 с. URL: <https://surl.li/qgslw>
5. Котубей О. Г. Артефакти, архітектурні споруди, книжки та музика: 15 головних символів української державності. 29.07.2022. URL: <https://surl.li/yfgszr>
6. Лаврів М. Збруцький ідол як витвір мистецтва, студентка III курсу історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка. 26.10.2017. URL: <https://surl.li/tvvpab>
7. Паршук С.М., Тарасюк А.М. Основи дизайну : навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, кафедра початкової освіти. Миколаїв, 2017–2018. URL: <https://surl.lu/eytjaf>
8. Писаренко Ю.Г. Збруцький ідол , Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й , Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zbrucky_idol

9. Українська державна символіка. URL: http://school-life.ks.ua/kherson_news/ukrayinska-natsionalna-derzhavna-simvolika/
10. Cox S. Sarah Cox Artist. URL: <https://sarahcoxartist.weebly.com/>
11. Hansen S. Stephen Hansen Art Collection. Xanadu Gallery. URL: <https://surl.li/mpsmut>
12. Vincent Fecteau Artworks. Matthew Marks Gallery. URL: <https://matthewmarks.com/artists/vincent-fecteau>

ДОДАТКИ

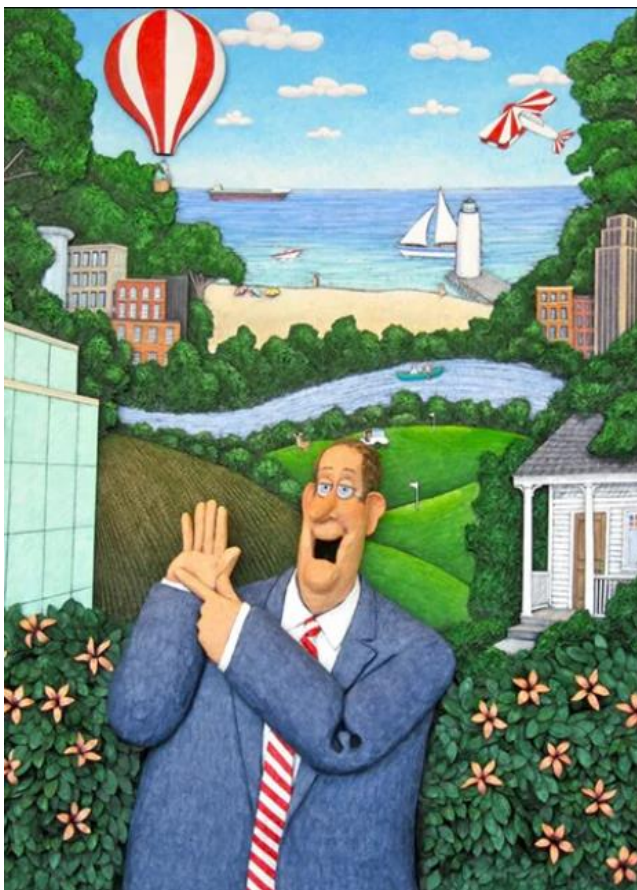
Додаток А

Іл. А. 1. Сара Кокс «Лобстер» , 2008

Іл. А. 2. Сара Кокс «Риби» , 2002

Іл. А. 3. Стівен Хансен «Соняшники, третя версія (Ван Гог)» , 2005

Іл. А. 4. Стівен Хансен "You Are Here" , 2011

Іл. А.5. Вінсент Фектро «Сходи» , 2016

Іл. А. 6. Інсталяція “Vincent Fecteau: New Work” at Art Institute of Chicago, 2008